

de

~~89443~~

ОПОВѢДАНЯ

ДАНИЛА МОРДОВЦЕВА.

~~- 208 -~~

ЛЬВѢВЪ

Накладомъ Евгенія Олесницкаго.
1885.

Лучаковский

1.50/20

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 32495

Копія, 15. XI. 1927.

17

Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка
підъ зарядомъ К. Беднарского.

Д а н и л о М о р д о в ц ѣ в ъ .

Данило Л. Мордовцевъ уродивсь въ Саратовѣ, а живе доси въ Петербурзѣ и належить до тыхъ украиньскихъ писателѣвъ и горячихъ патріотѣвъ старшого поколѣня, котрѣ мимо всехъ тяжкихъ невгодиъ, що ихъ на Украинѣ ажъ до сегодня такъ часто приходилось перебувати, нѣ на хвилю не усумнились и твердо вытревали при народнѣмъ знамени.

Ще въ р. 1859 выдавъ вѣнъ въ Саратовѣ „Малорускій літературный Сборникъ“, въ котрѣмъ мѣстились творы его и Н. Костомарова. Оповѣданя его „Салдатка“ и „Дзвонарь“ появились въ Петербурской „Основѣ“, а кѣлька разѣвъ були такожь перепечатанѣ въ окремыхъ книжкахъ. Данило Мордовцевъ писавъ такожь много по великоруски, якъ: рядъ монографій п. з. „Политическіи движенія руского народа“, кѣлька повѣстей зъ исторіи южной Руси и много дрѣбнѣйшихъ статей о украиньскѣмъ народѣ, его пѣсняхъ и побутѣ. Въ „Древнѣй и новѣй Россіи“ (1876, V.) находится его статія о Шевченку, а по звѣстнѣмъ выступленю у насъ въ Галичинѣ П. Кулиша, выдавъ Мордовцевъ въ Петербурзѣ (1882 р.) въ вѣдповѣди на „Кра-

шанку“ Кулѣша — „Писанку“, въ котро́й буду-
чій историкъ нашего письменства найде важ-
ный причинокъ до оцѣненя розвою сего-жь
письменства.

Послѣдна єго (по украиньски написана) ста-
тія п. з. „Скажи мѣсяченьку“, помѣщена єсть
въ I-омъ томѣ укр. альманаха „Рада“, де вы-
ражає авторъ въ образовѣй формѣ горяче бажа-
не рѣвноправности рѣднои мовы на Украинѣ.

Теперь, якъ сказано, перебуває Мордовцѣвъ
въ Петербурзѣ, де, окрѣмъ літературной працѣ,
дуже щиро и сердечно опѣкуєсь знаменитымъ,
старенькимъ и немоцнымъ фѣзично историкомъ
Руси-Украины. Ник. Костомаровомъ.

САЛДАТКА.

I

Товкачисѣ радѣсть: Богъ давъ сына; двѣй-ко бѣгае, трете у колысцѣ кричить. А Товкачеви и байдуже: сидить край вѣкна, думки та гадки одолѣли. Любивъ неборакъ мѣркувати самъ зъ собою; хочъ и голова ему не розумѣла, про що думала.

„Якъ-то вже“, — думаетъ, „усе чудно, та, наче, нерозумно на свѣтѣ постановлено: панъ рожаетъ — панича, Товкачиха — парубка; одному — доля-воля, другому — панщина! Отъ якъ не видно: ревизія — неси батьку за Товкаченка подушне, бо и Товкаченко дивиться на Божій свѣтъ“.

Думавъ, думавъ, — ажъ плюнувъ.

Лежить сынокъ у колысцѣ, пручається. Ёго охрестили, — и ставъ Семенкомъ.

Семенко вже хлопчикъ чималый, старшій браты погоничами.

Браты поженились, и Семенко вже парубокъ, бѣлолицый, чорнявый, та высокій. Батько и мати не надивляться на Семена.

Часомъ мати тужила, що найкрасшу дитину записано до муштры, та ще бѣльшь пильнувала за нею: „Нехай“, каже, „хочь у матери на роскоши поживе, — споминатиме“.

Товкачь ходивъ до кума, зъ кумомъ до писаря: „Чи не можно сего минувати?“

„Не можно!“ — каже

„Нехай буде воля Божа!“

II.

Нѣчь якъ день: ясна та тепла. Мѣсяць високо стоить надъ левадою. Тихо. Хтось иде при мѣсяци, спѣває: „Ой сонь, мати! ой сонь мати! сонь головоньку клонить..“ Товкаченкѣвъ голосъ; его пѣсня. Легко на серци молодѣй дитинѣ, — легко и весело. Семень порѣвнявся зъ Солошиною хатою. У садку, пѣдъ черешнею, щось стояло коло самой лѣсы. „Се ты, Катре?“ — „Я“ — каже. „Добрий вечеръ! Кого выгядаешъ?“ — „Се я такъ... Нѣкого.. Мотря — казала — прїйде“. А сама почервонѣла. Семень ставъ передъ дѣвчиною. „Катре! почавъ Товченко; та и забувъ, що думавъ сказати „Катре!.. Катря мовчить. Семень вѣдчинивъ дверцѣ и ввѣйшовъ у городчикъ. „Я.. ты выйдешъ сегодня на улицу?“ — „Нѣ, — в мене голова болитъ“ — каже Катря. Семень глянувъ ѣй прямо въ очи. Катря рукавомъ закрылась. Товкаченко хотѣвъ взяти ѣѣ за руку.

не посмѣвъ, и вернувся на улицу. — „Я пойдѹ до дому“. — „Пострѣвай!... Я чула... люде казали, що у осени хлопцѣвъ у москалѣ братимуть“. „Братимуть“ — каже, „и мене возьмутъ...“ — Жаль стало Семена. Отяжали слезами очицѣ у Катрѣ. Она хотѣла щось промовити. Семень тихенько узявъ ѣѣ за руку. Катря стоить, якъ укопана. — „А ты за мною тужитимешъ?“ — „Тужитиму“. — „И по Андрѣвѣ тужитимешъ?“ — „Прощай, Катре!“ — Катря заплакала — „Хиба тобѣ мене жаль?“ — И ще дужше она заплакала. Семень обнявъ ѣѣ рукою коло стану. Катря вѣдвела его руку. — „Пусти мене! я пойдѹ.“ — „Катре, пострѣвай, не втѣкай такъ скоро!“ — Вѣнь узявъ ѣѣ за руку. Катря зновъ почервонѣла, якъ макъ. Товкаченко стоявъ мовъ несамовитый. — Катре... Катря тѣлько глянула на него. Товкаченко нахилився и тихесенько поцѣловавъ ѣѣ у голову. А она, мовъ тая дитина, пригорнула ся до Семена, хотѣла де що сказати — склепилися уста дитячї.. Обхопила рученятами его шию, крѣпко — крѣпко поцѣлувала, и якъ божевѣльна побѣгла у хату.

Товкаченко прикипѣвъ на мѣстѣ, не побѣгъ за нею Вѣнь самъ не тямивъ, що зъ нимъ робилось. — Ту нѣчь на улицѣ не бачили Семена, не було и Катрѣ.

III.

„Старый!“ — „А говь?..“ — „Чи Семену, пакъ, буде годôвъ зъ дваццать?“ — „А тожь!“ — Розмовляли помѣжь собою Товкачь зъ Товкачихою у недѣлю, сидячи за ворôтьми на призбѣ, а далѣй заговѣли.

Товкачь сидить, та паличкою по пѣску пише. — „Старый!“ — „А говь!“ — „Що я тобѣ казатиму?..“ — „Ану жь!“ — „Чи не часъ вже намъ Семена одружити?“ — „А що зъ того?“ — „Що? Хиба вôнъ не такой, якъ усѣ люде?“ — „Звѣсно, що не такой. Не те ему одъ вѣку писано... Семенко — некруть! Хиба кому дурно свѣтъ завязати? Шкода!.. Нехай Богъ боронить“. — „Та дежь таке видано, щобъ дитина до дваццати лѣтъ дружины не мала?“ — „Нѣ, стара, грѣхъ вôдъ Бога, грѣхъ и вôдъ людей: утопити дѣвчину можно, та якъ-то на тôмъ свѣтъ держатимешь одвѣтъ передъ Богомъ?.. Семенкови зъ роду-вѣку така доля выпала, а чужу дитину страхъ зарѣзати... Така моя думка“. — Товкачиха зôтхнула. — „И хлопя жаль!“ — промовила стара: „Бѣдна дитина щодня вбивається и Катря плаче“. — „Катря?“ — „Та Солохôвна-жь, Иванôвны дочка. Сохне и матѣрь сушить“. — „А нашъ? — „И нашъ тежь саме. „Хочь у пекло“ — каже, — „та зъ Катрею.“ — Стара перехрестилась. Товкачь довго сидѣвъ смутный — невеселый.

IV.

Судили-радили Товкачъ помѣжь собою ; гадали и се — и те ; казали Семенови, щобъ подумавъ — не губивъ дѣвчины.. Уже старый и сюды — и туды[умомъ розкидавъ, и до пань-отця ходивъ, чи не розсудить его письмомъ святымъ та разумнымъ словомъ, навѣдувався и до бабусѣ Затѣрки, — такъ нѣщо не помогло. — „Коли“ — каже — „мене не оженете, самъ на себе руку пѣдѣйму: бо менѣ за-одно пропадати!“ — Старый Товкачъ и погрозився бы на сына ; може бы то де-чимъ и полякавъ его, та самому жаль було хлопця. Отсе часомъ побачить ихъ у купѣ на улицѣ, почуе якъ Катря щечече, -- пѣдѣйжить до Товкачевой призбы, любенько поздоровкається : „Живенькѣ, здоровенькѣ, дѣдусю зъ бабусею!“ то Товкачеви и руки опустяться. А ще до того и стара про-свѣтку ему не давала: стогне та плаче, та на свою долю нарѣкае, що ажъ нудьга взяла чоловіка : свѣтъ ему немилый, и очи нѣ на що не дивилися ! Иногдѣ гримне на неѣ, а далѣй мерщѣй за шапку, та пѣде до кума тугу розважати Чого-то вже вони не перебалакають зъ кумомъ, сидячи собѣ у двохъ въ холодочку, пѣдъ повѣткою!.. И якъ-то теперички усе на свѣтѣ дѣється не по Божому, и якъ то важко стало чоловікови хлѣбъ заробляти... И чимало де-чого, було, згадують, та недобрымъ словомъ

помянуть Ото воно наче трохи и полекшає після такой розмовы; бо се таки воно, бачь лучається, що коли вже чоловікови не въ-силу тяжка доля трапиться, то якъ побачить, що и кругомъ его кожне зъ своимъ лихомъ, якъ москаль зъ оружемъ, бѣдкається; що кожному той хлѣбъ гѣркій, та свѣй панъ важкій, — то нѣбы и те лишенько не таке досадне буде и геть-геть вѣдъ сердца одкотиться.

Отсе такъ якось вернувся старый вѣдъ кума, та и каже: „Посылаймо, жѣнко, старостѣвъ до Солошихи: най Семенко хочъ рокѣвъ зо-два поживе чоловікомъ, поки его у некруты не взято: а тамъ — що Богъ дасть — Его свята воля!...“

Послано. Старосты вернулись зъ рушниками. „Тѣлько“ — кажутъ“, — „стара Иванѣвна дуже вбивалася“. А Товкачь и каже: „Що то вже тѣ бабы поваднѣ плакати! Ото и моя, скѣлько тыжднѣвъ очи терла та хлипала, що Семенко байдики бувъ, а теперъ обидвѣ — и моя и Солошиха — розпустилися, що дѣтей до купы звели!“ А кумъ: „Отсе, якъ бы свѣтъ на жѣнкахъ стоявъ“ — каже — „то бы чудасія вийшла!“

Нѣ въ кого-жь то такъ ясно та тепло на душѣ не було, якъ у Катрѣ. Мовъ тая ясочка дивила ся вона въ очи старѣй неньцѣ, розважала ей тугу щebetанемъ щирымъ, любою ласкою дитячою. — „Мамочко моя рѣдна! нене

моя любая! Не плачте, не журѣться, мамо!“
 „Якъ менѣ, доню, не плакати? Болить мое сер-
 денько, — тымъ и плачу“. — „Мамо! якъ бы
 вы знали его, — мого Семенка, — якъ бы вы
 тѣлько знали!“ — „Знаю его, дитино моя! Знаю“
 серденько!“ — „Нѣ мамочко, нѣ, моя зазулень-
 ко! не того Семенка вы знаете..“ — „Годѣ,
 дочко! годѣ-бо“. — А хйба-жъ, мамо, вѣнѣ не
 гарный?“ — „Та гарный“ — каже — „гарный!“
 „Тото-жъ, мамо! Я казала..“ — „Яка ты дур-
 на, Катрусю!“ — каже Солошиха. Ото мати
 наче трохи и повеселѣйшала, пригорнула до
 себе дитину свою любу, щиро поцѣлувала и пе-
 рехрестила

Катря хутенько побѣгла до кѣмнаты, зачи-
 нилася тамъ, щобы ѣѣ мати небачила, вѣдо-
 мкнула мальовану скрыню, и стала вѣбратися,
 мовѣ на Великдень. И те примѣряе — скине, и
 друге надѣне, подивиться, та зновѣ скине, —
 буцѣмъ мала дитина цяцѣками грається. Ажъ
 втомилася: личко еи розкраснѣлося, якъ макъ
 у городѣ, очицѣ мовѣ зѣроньки сѣяють!.. Тамъ
 кинулася до зеркальця, що ще мати молодою
 бѣля вѣконця вмазала, подивилася, усмѣхнула-
 ся, — та и засоромилася.. „Яка гарна! — Се-
 менко правду каже..“

А далѣй — дурна дитина, — заразѣ и за-
 смутилася, зѣтхнула тяженько — и головку по-
 вѣсила. Чогось страшно ѣѣ стало, пѣсля такои
 радости, зацѣмѣло коло серденька, мовѣ воно

що недобре вѣщувало. Катря мерщѣй на вколѣшки, молитися.. сама не знае, про що; та ажъ заплакала сердешна дитина Чи молилася вона, чи такъ, бѣдна, плакала, — тѣлько, чути було, шептала: „Мати Божя! Нехай не беруть у москалѣ мого Семенка!..“

Коли ось увѣйшла мати, — зиркѣ! ажъ дочка вже плаче. Хитае стара головою, та: „Дурна, дурна дитина!“ — каже. — „Не плачь доню! Такихъ, якъ отсе ты, безвевинныхъ дѣтей, самъ Господь доглядае“.

V.

Справили весѣля. Катря молодницею стала, и яка то вже гарна молодичка була! Любивъ ѣъ Семень надъ батька и неньку; любила и вона Семена бѣльшь усего на свѣтѣ. И що-то вже, Боже, за кохане було! Не минуло ще либонь такъ и пѣвъ року, якъ ось прѣйшла зъ Москвы бумага: *Очередный наборъ произвести.* — И произвели. — Семень Товченко бувъ на очередь. Твоя черга Пилиповичу!“ — каже десятникъ Товкачеви. „Благослови!“ — каже — „сына“.

И Семена привели: узjali десь зъ поля — оравъ зъ братами. „Благословѣть, панотче!“ — Благословивъ, — пѣднялась рука!.

Забряжчали важкі кайданы у хатѣ: закували Семенка. Стоить батько середѣ хаты, а самъ бѣлый — бѣлый якъ крейда. Важко ему на серцю, такъ важко, такъ важко — одинъ Богъ знає!

„Боже милостивый!“... — каже. — Та и заплакавъ, — старый батько заплакавъ!

У перше Семень побачивъ, якъ батько плаче... Свѣтъ ему наче туманъ заволокло, нѣбы темно у очахъ стало; ноги ему затрусилися. Семень перехрестився, та: „Тату“ — каже, „не вбивайтеся!“

„Бога вы не боитесь, Пилиповичу!“... озався кумь, бо и въ его сердце надривалося, дивлячи-ся на такой сумѣ та слезы. — А Товкачъ, мовъ нѣчого не чує и не бачить: стоить, понурывся сивою головою, а слезы ему, одна за другою, якъ градъ на помѣсть капають. А далѣй промовивъ: „Дежъ “ — каже — „мати та Катря? Вони може, и не знаютъ, що въ насъ робиться!“

Катрѣ таки не було дома — пѣшла до матери навѣдаться; старой тежъ не було у господѣ. Може и справдѣ нѣчого не знаютъ.

Отъ и каже десятникъ: „Чи не часъ, Пилиповичу, до конторы рушати, а то начальство гнѣватиметься... Чуєте бо, Пилиповичу? — Пилиповичъ нѣ пары зъ устѣ. — А той: „Ходѣмъ“ — каже — „панотче: може зайдете до церкви — помолитесь“.

„Шкода!“ озвався Семень. А батько нѣбы прокинувся, та и каже: „Схаменись, сынку! Не гнѣви Бога: теперь твоя молитва доходнѣйша до Господа!“ — Отъ и пошли до церкви. А люде дивляться, та плачуть, идучи за ними слѣдкомъ. Идутъ такъ, та плачуть, — коли якъ закричатъ: „А лишенько-жь! то Катря бѣжить... А она — Боже мѡй милый! бѣжить, якъ несамовита, нѣчого не бачить и не чуе.

Люде розступилися. Вона до Семенка — та такъ и повисла въ него на шиѣ, такъ и обомлѣла, и не плаче, хочбы тобѣ слезиночка! Вѡнъ стоить та труситься, а самъ бѣлый — бѣлый, якъ мертвецъ. — „Катре“ — каже. — „Охъ, Семеночку! тебе берутъ? — „Берутъ серденько!“ — Та обнявъ ѣѣ А^е она заплакала, та такъ же гѡрко та не втѣшино, що Господи! — На що вже старый десятникъ — не одну дитину на своимъ вѣку довелось вѡдорвати вѡдъ матери, и той стоить та кулакомъ слезы втирае. — „Отсе гаспидека муха“ — каже — „якъ же жалко кусається!“ — А въ самого слезы тѡлько капъ, капъ — десть вража муха саме за око вкусила.. Катря-жь, знай плаче та обнимае Семена. А тамъ незабаромъ, деякѣ жѣночки заголосили; за ними дѣти — та такѣй плачь пѡднявся, що ажъ сумно стало. Семень и каже, якось гѡрко вемѣхаючись: „Не плачь, Катре! Салдаткою будешь...“ — Такъ его и привели до канторы.

VI.

А скільки то тамъ було такихъ-же, якъ ото Семенко, вязнівъ! Якій то тамъ гомѣнь та галась; старе и мале, матери та дѣти, — плачь та сумъ такій, що Господи! И нѣхто-жь то такъ не плакавъ, якъ тї матери. Молоде плаче та и втѣнитися, бо єму ще надѣя осталася: „Хочь калѣкою колись на деревянцѣ“ — думає, — „вернется до насъ рокѣвъ черезъ дваццять, то все таки побачимо“. А старому — де вже пережити сї дваццять лѣтъ? Тымъ и вбиваються такъ матери, тымъ и плачуть...

Чи скільки тамъ тыжднівъ зоставалися дома новобранцѣ, а треба було рушати до города. Принесли грошей вѣддатчики. Пошили хлопцямъ кожухи новї теплї, а деякї и нанкою, або китайкою крытї; перевязали ихъ стрѣчками та хустицями червоными, — та такъ, у пахмурный та холодный осѣинный день, и стали выпроважати. Що, Боже мѣй! Скільки миру рушило проводити ихъ та попрощатися, геть за слободою, бо у кожного було свое, котре ишло у далеку сторону! За батьками та матерми уся дѣтвора высыпала. Одно кричить: „дяденько! якъ будешь садатомъ, приноси менѣ яблучка!“ Друге: „Братѣку! вертайся якъ Рѣздву, або къ Великодню: у насъ тогдѣ корова отелиться и молочко буде!“ Трете: „Василечку! зарѣжь

скорѣйшь Турка, та приходь хутко до дому, щобъ мати не плакала! — А матери плачуть плачуть!

А новобранцѣ, деякѣ молодшѣ, котрѣ нѣчого, окрѣмъ дѣвчатъ, не зоставляли на родинѣ, идуть пепереду, та голосно, голосно спѣвають :

„Ой Боже мѣй, Боже, на що я вродився?
Кѣнь вороный, самъ молодой, та ще не женився!
Треба менѣ, дѣвчино, матери спытати:
Чи звелить мати коня продавати?
Не звелѣла мати коня продавати,
Та звелѣла мати въ похѣдъ выступати...“

А матери такъ до нѣгъ и припадають та голосять, мовъ у домовину синѣвъ опускають. И дѣвчата змовкли — не хихикають : одна буцѣмъ по дядинѣ тужить, що торѣкъ вмерла; у другои очинѣ краснѣй — сусѣднои тѣтки жалко. А некруты голосно, та жалѣбно спѣвають :

„Иди, сыну, за рѣдное брата,
Дадуть тобѣ, сыну, салдацкое нлатя.
Иди, сыну, за рѣдну дитину,
Дадуть тобѣ, сыну, салдацку ружину:
Иди, сыну, за рѣдну сестрицю,
Дадуть тобѣ, сыну, салдацку лучицю...“

А якъ выйшли геть за слободу, та зближались до прощальной могилы (бо у тѣен могилы кожне було прощається зъ родичами, якъ коли

выражають хлощѣвъ у присутствіі, або хто иде въ городъ у судахъ тягаться), помолились, стали опрощення братъ, — то вже нѣбы и плачу не чути було: така смута та жалъ мѣжь народомъ стала, що Мати Божа! — Попростилися. Деякі пѣйшли зъ хлоцями до городу, а другі вернулись до дому.

У слободѣ такъ то сумно та невесело стало, — хочъ и не чути вже того плачу. Катря пѣйшла за Семеномъ.

VII.

И поповешталась вже сердешна Катря, чужі пороги оббиваючи та свою долю гѣрко проклинаючи. Сказали Семенкови: добъ! Стала Катря салдаткою. Що-ранку ходила вона дивитися на муштру, не такъ на ту муштру, якъ на Семенка, и не мало ей серденько переболѣло, дивлячись на се муштрованя, — така мука, що борони Боже! Отсе постановлять ихъ лавою, а вони, соколики, стоять нѣ живі, нѣ мертві. Ото старшій почне ихъ рѣвняти, — а самъ сердитый, сердитый та страшный. Господи, коли то навчать ихъ ходити по-московски, щобъ-то и руками не махати и пѣдъ ноги не дивитись!

Семенови Товкаченкову (се бачъ, Товкаченко ставъ Тонкаченковымъ) давъ Богъ груди высокі, — то отсе коли старшій порѣвняе москалѣвъ, самъ й зайде зъ боку, дивитися, то

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА

АН УРСР

№ И-32495

було отсе и крикне: „Товкаченковъ! ховай груди — флянгового не видно!“ Той и поступиться назадъ, щобъ грудей не було видно, та такъ и голову нехотъ схова' за другого. А той зновъ: „Подай“ гука „голову до линіѣ!“ Подасть голову, а груди собѣ впятъ у передъ выльзуть.

Якосъ разъ вонъ дуже сильно розлутувався — такъ, що и не приведи Господи! Разовъ шѣсть зачинавъ муштру, рѣвнявъ плечи, та выпрямлювавъ ноги, а далѣй принявъ упятъ за Семенові груди — ажъ скавучить! Що, Боже мѡй милостивый! якъ почавъ выпрямлять, якъ почавъ!... Боже милый! Сердешный Семень не встоявъ на ногахъ, упавъ. Катря якъ кинеться туды, якъ заголосить: „Паночку-голубчику?“ — А вонъ и зупинився та: „Хто смѣе нарушати порядокъ? Чого тобѣ треба?“ — пытається — „Семеночку!.. Се мѡй Семенко!“ — важе вона, гѡрко плачучи. — „Се твоѣй мужикъ?“ — зновъ пытається. А въ самого очи такъ и загорѣлись, якъ у ката на сало. „Мѡй паночку!“ — Той нѣбы трохи втихомирився, та и каже: „Не плачь душенька!..“ Катря ему въ ноги: „Спасибѡгъ“ — каже, „паночку!“ — А той пѡднявъ фѣ, та и заказавъ у-друге кланятись. „Коли,“ — каже — „твоѣй чоловѣкъ слухатиме муштры, то и кланятись не треба, бо я такій-же чоловѣкъ, якъ и ты.“ — Катря подивилась на его, та и нѣчого не сказала. А Семень, стоить блѣдый — блѣдый.

VIII

Уже вони пробували такъ тыжднѣвъ зъ пять, чи шѣсть у тому городѣ, та буцѣмъ трохи и привикли, — тѣлько часто згадували про свѣй рѣдъ и слободу, де росли и любились, де кожне ихъ знало и кожного вони знали. Часомъ було потужать, потужать, а Катря и поплаче нишкомъ. То Семень фѣ розважае, або вона его якъ коли прійде зъ муштры смутный та невеселый. Катря наче трохи зъ личка спала, а всежь таки була гарна-розгарна, — фѣ и Семену на горе.. Ажь ось, тогожь дня, якъ була та муштря проклята надъ вечѣръ, сидять вони собѣ двойко, та таки журяться, коли у хату ввѣйшовъ деньщикъ. Звычайно помоливсь, та и позвавъ Катрю сорочки шити. Довго одмовлялась Катря, казала, що не здужае и не вмѣе, а той ажь гримае, що притьмомъ треба старшому сорочки шити. Пѣшла сердешна. Звѣсно, жаль чоловѣка, пѣшла, щобъ не сердивсь та не знущавсь зъ Семенка. — „Тѣлько будь ласкава, моторнѣшь одягайсь!“ — додавъ деньщикъ. Одягається Катря, а у самой руки и ноги трусяться. Семень мовчить, не смѣе и дихнути, а коло сердца мовъ отрутою палить — такъ важко!

Одяглась Катря, попрощалась зъ Семейномъ, — а сама холодна — холодна... Семень ледви промовивъ: „Швидше, любко, повертайся!“ та и сѣвъ на лавку, мовъ пѣсля тяжкої працѣ

заслабъ. Переждавъ такъ чимало, сумуючи, — не иде Катра. Погодивъ ще трохи — нема, мовь у воду впала. Вѣнь и пѣшовъ такъ, якъ-бы супротивъ пѣвночи. „Може,“ думае, „чи не зустрѣну де на дорозѣ.“ — Выйшовъ на улицу: темно, холодно, — сухій та рѣзкій вѣтрець де-не-де снѣжокъ по дорозѣ зривае та крутить, анѣ душѣ людскои не чути, — тѣлько нѣбы Богъ — знае — звѣдки по вѣтру доносить, якъ собака у-ночи гавкае. Городокъ маленькій, — усе спить. У-горѣ нѣ хмарки, анѣ мѣсяця, — тѣлько зѣрочки далеко у небѣ блымають. Вѣзь ставъ супротивъ пѣвночи: надъ хатами Чепѣга выяснилась. Сумно у холодну нѣчь одному на улицѣ та ще въ кого журба пекуча. Усюды тихо якъ у домовинѣ, такъ тихо, що чути, якъ серце колотиться. Довго стоявъ вѣнь на улицѣ; десь, на церквѣ, годинникъ продзвонивъ перву годину, — а Катрѣ нема, та и нема! Ажъ страхъ обнявъ Семена. „А може вона дома, — мене дожидае?“ дума Семень; та мерщѣй и побѣгъ до себе на квартиру.

Нѣ, не вернулась Катря!... Такъ и нѣчь перейшла. У-досвѣтку вже вернулась вона, та на Семена и очей не зведе, — упала на стѣлъ, а сама плаче — плаче..

IX.

Саме пѣдъ Рѣздво казано новобранцямъ у походъ выступати. Дали имъ казенну одежу —

одягли и обули, якъ слѣдъ. Сѣрї шапочки и свиточки, та абы — якї чобѣтки.., Богъ-зна-що!“ каже Катря: „И холодно и узко, и мало и коротко!“ —

Налагодились у дорогу и Товкаченки, а самї якъ у воду впушенї. Де-то дѣвалися Катринї жарты и смѣхи, скоки та спѣваня? Усе мовчить, неначе вѣ заворожено. И Семень ставъ не той, якимъ колись его люде зазнали. — Тяжко зажурился! — Зббрали свою худѣбоньку: сорочечку, та хусточки — не збѣльшь того, якъ у зайвого цигана; помолились, написали листъ до своихъ у слободу, „що оттакъ и такъ, тату та мамо, выходимо до вѣйска,“ — та и рушили ранкомъ изъ города. Завирюха така, що и свѣту Божого не видно!. . Надъ вечѣръ пѣдъ Рѣз-дво, саме тодѣ, якъ кутя стоить на покутѣ, сѣнцемъ обложена, — увѣйшли въ якесь людне та богате село, що на шляху стояло. Розвели салдатѣвъ по дворахъ, и нашихъ постановили до якихъ добрыхъ, богобоязныхъ людей. — Що-то вже за щира та приязна сѣмя! Привѣтали Катрю, якъ рѣдну дитину и до Семена були такї то ласкаві та добрї! — „Та яка-жь молоденька!“ — каже стара бабуса. „Звѣдки добрї люде?“ — пытається. — „Зъ Уласѣвки, бабусю!“ — каже Катря. „Чула, чула про Уласѣвку, моя рыбка. А далеко?“ — „Далеко, бабусю!“ — „А се твѣй чоловѣкъ?“ — друге пытається. — „Чоловѣкъ тѣточко!“ — „Охъ, лихо,

лихо!“ — каже бабуся — „Здалека: та якї-жь то ще молоденькї обоє. Отъ и въ мене Ивасичокъ десь на чужинѣ бѣдкається: рокѣвъ зо три вѣсточки вѣдь него не маємо... Охъ, лихо, лихо! А то деколи було и пише, — плачеться на насъ, що оддали. Та якъ то не оддати?... Се вже такъ намъ, чорнымъ людямъ, десь на роду написано!“ — „Про се и я такъ, бабуся, думаю“ — каже Катря: „та нѣчимъ пособити!“ — „Нѣчимъ моя рыбко, нѣчимъ, — бо таке воно зъ-роду-вѣку ведеться. Усе отъ Бога, моя рыбко! Отсе мы усе журымось, що Ивасъ давно не писавъ. Де вѣнъ? що зъ нимъ? Нѣчого не знаємо. Може хворый де-небудь лежить, або на вѣйнѣ побито, то й поховати нѣкому!... А чомъ же мы своихъ любыхъ гостей не нагодуюмо? Часъ вже вечеряти и кутю на стѣль ставити.“ —

Повечеряли. Говѣрлива бабуся, якъ матѣнка рѣдна, годила дорогимъ гостямъ: „И сего поѣжте, и того покоштуйте!“ тѣлько и чути, якъ стара гомонить. Скоро дѣтворя полягала спати а Семень зъ чоловѣками выйшовъ у другу хату спочити; невѣстки полягали зъ Катрею на полу; стара послалась у запѣчку, и довго ще зъ Катрею тихенько базѣкала, та здыхала. А на дворѣ мете та сыпле такъ, що Мати Божа!

„Охъ, лихо, лихо!“ каже бабуся. Менѣ здається, молодецѣ, що твого чоловѣка журба су-

шить: десь тужить, сердешный, по батькови-матери?'

„Такъ-то тужить, бабусенько, що дивитись на его такъ уся душа переболить!... Отъ и въ мене зѣсталась стара матѣнка, одна якъ переть, а всежь то буцѣмъ я не такъ жалкую та вбиваюсь. Отсе коли дуже тяжко стане на серцю, поплачу, то нѣбы и полекшае. А вѣнъ усе журиться, усе журиться.“ — „О, лихо, лихо!“ — каже стара, зѣтхнувши: „Якъ то чудно отсе на Божому свѣтѣ ведеться, коли подивлюсь! Люде то хочъ и кажуть, що у старовину було лучше жити — нѣ, не вѣрѣ, моя дитино: отъ уже девятый десятокъ очами на Божій свѣтѣ блымаю, а менѣ здаеться, що вѣнъ усе такій. „Батьки“ — кажуть — „плакали у жменю, а дѣти — пригорщами: батькѣвъ бито стоячи, а дѣтокъ и въ лежку бѣють!.. Охъ, лихо, лихо!... Та, може, я тебе втомила, молодичко: ты-бы спочила трохи, бо, може, завтра васъ погонять, и не розговѣтеться.“

„Спасибѣгъ вамъ, бабусенько, за вашу ласку!“ сказала на се Катря. Помолилась и лягла спати, — та щось довго не спалось. Добрій люде та ихъ щира ласка збудили Катрине горе. Усе тодѣ згадалось — и стара мати, садокъ коло хатки, и весняна нѣчь, еи дѣвовонячко, весѣля, и муштра... Господи! такъ и згорѣла, якъ згадала его...

Чи довго, чи коротко вони тамъ плентались по бѣлому свѣту, сего не скажу, — може рокѡвъ и зо три и буде. Тѡлько Семень скоро Богу душу отдавъ: усе кашлявъ та хорѣвъ, — добре выправили груди! До того звѣвсь, що було на муштрѣ и ружиною не здужае брязнути. Усе ему щось у грудяхъ болѣло. Було лѣкарѣ, и и лѣчать, и мятою наповають и бузиною, и липовымъ цвѣтомъ, такъ нѣщо не помогло. Кашлявъ, кашлявъ, та такъ весною объ теплому Олексѣви и поховали его. Тымъ часомъ, тыжднѣвъ зъ чотиры до его смерти, Катря привила дитину, — хлопчика Богъ давъ. А якъ умеръ Семень, то вона и загадала вернуться до-дому. Узяла свого Пилипка, обгорнула свитиною, та саме у великодну суботу и вийшла ранкомъ изъ города, де ихъ полкъ стоявъ. — День бувъ теплый та ясный. Травка чи вспѣла то и выткнутись изъ землѣ, а вже степъ зеленѣвъ, и вербы набростились. Надъ шляхомъ, високо, якъ паукъ, снуе жайворонокъ — весну стрѣчае, гнѣзда пѡдъ былиною шукае. Сонце такъ грѣе, що буцѣмъ видно, якъ травка сама до его тягнеться зъ вохкои землѣ, густѣе та могилки вкрывае. И Катрѣ полекшало. Сумно инодѣ, и страшно стане середъ степу, — округи тѡлько небо, та сонце пече, та могилки стоять по полю розсипанѣ, а

тутъ шляхъ перестрѣчаютъ другіи шляхи, або дорога розходиться, вона и не знає, якій шляхъ до дому доведе. То, було, постоить, та и вѣзьме на ту дорогу, яка найбѣлшь верне на схѣдъ сонця, або бѣжить до якого близького жилля. Инодѣ хто перестрѣне, чи обгонить, Катря спытає про шляхъ, то було добріи люде и навчатъ. Часомъ, бува, притомиться идучи, сяде собѣ де-небудь у холодочку, коли трапиться, пѣдъ дубкомъ коло якои гребельки, чи бѣля чумацкои крыницѣ, або и такъ вѣ степу пѣдъ могилою, — нагодує Пилипка, та и спочине. Ночувала инодѣ вѣ подорожныхъ селахъ, а часомъ и на поли у плугатирѣвѣ, якъ нѣчь середъ степу застигне. И на чужинѣ не безъ добрыхъ людей, особливо мѣжь простыми та бѣдными.

А инодѣ траплялось и таке, — найбѣлшь по дорогахъ: „Пустѣть, люде добріи, странну у хату, зъ малою дитиною, переночувати,“ — просяться Катря. — „А ты хто така?“ — пытаються. — „Салдатка“ — каже — „Мѣй чоловѣкъ умеръ, то я отсе до дому иду.“ — „Е, шкода!“ — кажуть: — „салдатка, та ще десь зъ байстрамъ?“ — „Нѣ, люде добріи“ — каже Катря. А вѣ самой на серцю стане тяжко — тяжко, такъ що Господи!.. „Знаемо мы“ — кажуть, „тыхъ салдатокъ, якіи вони. Иди геть одъ нашихъ вѣконъ! Иди до иншихъ“. — Нѣчого не одкаже Катря, — треба десь пѣдъ тыномъ ночувати. — и переночує.

Довго ишла Катря, бо не близько була та Уласѡвка. Притомила нѡженъки бѣлї; натерпѣлася лиха и сорому, а бѡльшь тымъ, що була салдатка Коли якось у-ранцѣ забованѣла геть-геть въ степу прощальна могила, замиготѣли въ очахъ хатки бѣлї и зеленї вербы знаемї. Сежь и була Уласѡвка. — Згадала Катерина про Семена, и гѡрко заплакала. — Дѡйшла ото вона до могилы и сѣла спочити та дитину погодувати. Коли ось идуть шляхомъ, до Уласѡвки-жь, якїсь перехожї: бабуся старенька, а зъ нею дѣвчина, — идуть и помѣжь себе тихенько розмовляють. Зближились до Катерины и добрыдень сказали. — „Спасибѡгъ люде добрї!“ — каже Катря: „Чи не въ Уласѡвку Богъ несе?“ — „Та въ Уласѡвку-жь.“ — Тутъ стара стала пильно придивлятьсѣ до Катрѣ, а далѣй и каже: „Коли-бъ, молодежи, не опѡзнатись отсе на старости лѣтахъ. — Здається менѣ, що ты Катря Солохѡвна, покѡйной Иванѡвны дочка?“ — „Та Солохѡвна-жь була... А хиба моя мати вмерла?“ — пытається. — А у самой и дїтина трохи зъ рукъ не выпала. „Умерла, дочко! Ото торѡкъ, саме пѡдъ Пречисту, поховали, — нехай царствуе! А якъ по тобѣ, моя голубочко, вбивалася!“ — Катря гѡрко гѡрко плакала. — „А дежь твѡй чоловѣкъ?“ — пытають. — „И Семена поховала“ — каже Катря, — „Нехай єму земля

перомъ! Тамъ, може, лучше буде!“ каже бабуся, и перехрестилася, а дѣвчина, що була зъ нею, и заплакала. — „Годъ тобѣ, доню, плакати! Годъ, сердце!... Се, коли зазнала, Яструбенкова дочка: ту весну була засватана, а ото въ осени и еи жениха узято до муштры, такъ отсе и ходили у городъ, — я угоднику помолились, а она хлопця навѣдати. Охъ, лиха година та нещаслива!... Ходѣмъ, Катрусю, и ты зъ нами, — вже недалечко. А сежь твое?“ — „Мое бабусю!“ — „А скѣльки ему?“ — Отсе вчора третій мѣсяць пѣшовъ, и Семенови вже другій буде“.

Прійшли въ Уласѣвку. Тяжко стало Катрѣ, Боже, якъ тяжело. Хочъ усе було нѣбы по старому, — и левада зъ зелеными вербами, и ставокъ, и липа кучерява бѣля церкви, и той садокъ, де уперве зъ Семеномъ спѣзналась, — та на серцю вже не по-старому: сумъ та жалъ такой, що Господи, якъ важко!

Свекоръ принявъ ѣѣ до себе. Жила вона въ его, а все такъ невесела. Товкачъ було частенко ѣѣ про Семена розпытуе, про муштру, про звычай салдацкѣй, про панѣвъ, а самъ, якъ хмара, сумный-сумный. Катря було плаче, якъ розказуе ему про все, що бачила. А старый

мовчить, тільки слухає, та инодѣ головою хитає.

Такъ до смерти и осталась Катря салдаткою, а Пилипка дѣти звали салдатенкомъ, и мовь цурались. — Такій случай.

Д З В О Н А Р Ь.

Отсе я теперъ дзвонарь старый та вбогій, а колись не такимъ бувъ. Та що згадувати? Гадкою не зарадиться. Та й жити не скільки: на мою домовину давно вже десь выросло дерево, та й переросло; а на вашій домовини, може, ще й рости не починало. Що було мое, те пройшло и биллямъ поросло; а коли часомъ згадається, то и не розпознаєшь, чи то самъ живъ и бачивъ, чи малому мати въ казцѣ казала.. такъ нѣ, не казка.

А була и наша мати діяконка, дуже вбога, и своими руками заробляла хлѣбъ на насъ на трехъ: на мене, на сестру Галю, та на Доку. Знали мы тѣльки панотцеву могилку, а самого не зазнали. Було идемо у недѣлю до церкви, то мати й показуе намъ на якусь могилку и каже було: „Ото пѣдъ бѣлымъ хрестомъ вашъ батько лежить,“ — то мы и знали.

„А якій, мамо, вѣнъ бувъ? — було пытаемо.

„Вѣнъ бувъ добрый чоловѣкъ, и люде его поважали,“ — було скаже.

„А въ чѣмъ его поховали, мамо? —

„На що вамъ се знать, дѣти? Поховали его

у чорнѣй рызѣ и кадило положили: а я ему волоса розчесала до самыхъ плѣчь.“ —

Було мати журиться, що нѣчого намъ не зоставивъ панъ - отець. А зосталась пѣсля его хата та нові ворота, не вѣдѣвъ и двора тыномъ обгородити. И господарство не яке було: нѣчого не придбано; то всего у людей позычали. А я тими часами пѣдроставъ: треба було письма вчити; а на якѣй достатки? Салдатъ Позѣхайликъ, що хлопцѣвъ учивъ, грѣшми не бравъ, — та яка его и письменнѣсть була? Граматки усякѣй по верхахъ читавъ та часословець, а изъ псалтиря вмѣвъ одѣ „Блаженъ мужъ“ та до „Вскую шаташася.“ Та бувъ добрый чоловѣкъ — и за те дяковати Господа.

Ото було и посадить насъ коло столу на ослонѣ а иншихъ на лавѣ. Поберемо указки въ руки — а указки робивъ самъ, такѣй мережанѣ та довгѣй, и за кожну бравъ по гарцю пшона або по курцѣ, — ото й дивиться, чи такъ указки держимо. Коли якѣй не такъ вѣзьме, то було и гукне: „Иване, такъ бабы костуръ держуть“, або до другого: „Роззяво! такъ паничѣ виделкою курчать за обѣдомъ штрыкають. Вѣзьми звичайненько, та проказуй свѣй стихъ.“

А самъ сяде на порозѣ, або на дзиглику, та чоботы шие, а бѣля его пужка ремѣнна.

„Ану, дѣяконенько, прокажи лишень свѣй стихъ.“ — Се бачь на мене. — То було поблагословишся хрестомъ святымъ и проказуешь,

ажь покн не дбйдешь до гаспидского *хвертъ - ирци - кру, херъ - ирци - кру*, такъ тобѣ пуга и вродиться передь очима, и языкъ одеревѣе, тѣльки указка труситься.

А любивъ мене Позѣхайликъ, царство ему небесне, — любивъ якъ рѣдного, а все було лясне пужкою поза плѣчми, а въ иншого було и колодкою шпурне. — „Оттакон! чого довбешь, вражій сыну, мовь чумакаъ галушки? Я тебе...“

Скѣльки не довбавсь, а такъ на словотитлѣ и зачѣпився.

Тѣлько було матери лихо: усе плаче та молиться.

Та й самъ Позѣхайликъ не дуже неволивъ насъ.

Повчимось було трохи, то вѣнъ и веде насъ до себе на городъ молодой бутъ поливати, — и поливаемо: а потѣмъ у лѣсѣ до Староселища — рыбы ловити або зъ волокомъ. Самъ було вырѣже намъ удлища довгѣ та гнучкѣ изъ бруслины, насуче кожному бѣлои волоснѣ, щобъ рыба въ водѣ удочки не бачила та не лякалась, наробить гарныхъ поплавцѣвъ, та не зъ окучи, а зъ якогось дерева, и посадовить насъ — кого мѣжь осокою, де лины ловляться, кому мѣжь латата звелить закидати, де окунѣ на сонци грають. Иншій краснопѣрокъ потягае; той себе лѣвъ та плѣточокъ; а самъ сидить мѣжь очеретами, удлище зъ доброго дубка, поплавецъ а жь середъ озера, — сидить та погукуюе: „Петрику!

не ворущись: у тебе лускирь клює, тагни!“ —
И вытягне лускиря.

„А чортѠвъ Гриць! якого окуня впустивъ... будешь теперь до самого Маковія. „Помилуй мя, Боже,“ — вчить.“ А самъ ажъ очереть ламає! ТѠлько не довго сердився.

Отсе, якъ наловимо чимало, та въ казанокъ — така добра юшка, що Господи! Хто провинуватився — тому хлѠбъ изъ водою, а намъ и юшка и рыба Ёжте, гаспидскіѠ дѠти, на здорове, та кѠстками не подавѠться. А ты, Грицьку, знай! „Та то-жь вы мого окуня ѡте, дядьку.“ — „То — то — твого.“ Та бѠльшь уже не гнѠвається, такій добрый бувъ!

Якось разъ сидимо мы надъ озеромъ, та на поплавцѠ поглядаємо. А день бувъ тихій та теплый: хочъ-бы тобѠ листъ на деревѠ залепетавъ, и птиця не щечече — тихо. ТѠльки и чути, якъ рыба проти сонця выкинеться, плесне на сонцю, та ящѠрки сухимъ листемъ шелестять помѠжь травою, або чмѠль загуде и стихне.

Коли слухаємо, щось по лѠсу гукає, та такъ далеко, що й голосъ ледви доносить, а далѠй все нижше та ближше. „А, дядьку, гу!... а, дядьку гу!“ тѠльки и чути.

Иншій зѠ насъ хотѠли вѠдгукнутись на голосъ, такъ ПозѠхайликъ не звелѠвъ.

— „Цитьте“ каже — „гаспидскіѠ!.. Катъ его зна', що воно таке е... Може що недобре, то глядѠть, коли-бѠ не нагукали.“

Коли вийшло зъ лѣсу на поляну. Дивимось — ажъ то нашъ пѣдтитарый.

— „Помагайбѣгъ, — каже — „Степановичу!“

— „Спасибѣгъ“ каже — та не гомони, дядьку: усю рыбу поколошкавъ.“

— „Чи не зъ вами тутъ дяконя?“

Нене мовъ уколело.

— „А на що вамъ его?“

— „Благочинный“ — каже — наѣхавъ, та дяконенька, бачъ, тее, велено привести. Вони сами знаютъ — на що.“

— „Оттакои! се бачъ, и менѣ треба въ слободу йти?“

— „То и идѣть коли тее...“

Ото и пѣшли. — Я иду мовъ опеченый, а сердце такъ и стукотить, — Мати Божя, якъ боязко!

— „Себѣ то тебе, хлопче, у бурсу“ — сказавъ пѣдтитарый.

Воно-жь такъ и було Благочинный сказавъ панѣ-матѣ, що буде за мене ходатайствовати. И походатайствовавъ.

Рокѣвъ черезъ два, либонь. якъ у самого благочинного пѣдросли дѣти, що вже треба було й ихъ письма вчити, — и повезти насъ у городъ.

Прощаючись мати дуже плакала та наказувала, щобъ добрый бувъ та слухняный; Богу-бъ молився рано й вечѣръ, и матѣръ не забувавъ. И сестры плакали. Заплакавъ и я трохи.

— Прислали у городъ на четвертый день. Благодичный водивъ своихъ дѣтей по начальству, а я дома сидѣвъ. Далѣй и мене повели до ректора.

— „Якъ тебе зовуть“ — пытае.

— „Василькомъ“ — кажу.

— „Василій.. въ память отца нашего Василя Великого, Григорія Богослова.. такъ?“

Я мовчу, бо тодѣ ще не знавъ, що не Василя Великого а Вясиля Амасійского.

— А прозываютъ?“ — Я мовчу.

— „Якій не говѣркій“ — каже — „мовчальный — *taciturnus*... Такъ будешъ же ты: Тацитурновъ“.

И ставъ я Василькомъ Тацитурновымъ ажъ и доси. Тѣлько довго не втямку менѣ було се призвище; отсе було кликнуть у школѣ: „Петръ Лакриментовъ, Василій Тацитурновъ“ — то я мовъ и не чую, бо усе забувавъ собѣ на лихо, що я Тацитурновъ. Таке чудне слово, бодай его!

И почали мене вчити, та не такъ, якъ Позѣхайликъ вчивъ: не прозьбою, но грозьбою, а червоною лозою та гнучкою вербою. И били-жь Тацитурнова, Мати Божя, якъ били! Та малому усе не на лихо; молоде тѣло швидко гоилось; дитячї слезы швидко высохали; тѣлько на серцю у дитины не добре накипало. Не добре насьня, не добромъ и сходило. Та не одного мено бито...

А я тыми часами пѣдроставъ, та такъ-же

хутко! Вже сѣмнайцятий рѣкъ — и я не дитина, и въ мене думки та гадки: одна думка на добре, друга на погане. Та нечистый нагадавъ намъ у бурсѣ гражданьскихъ книжокъ читати, про мирскій дѣла та грѣхи людскі. А на такій книжки запереть бувъ одъ ректора: „Лучше“ — каже — „грѣхъ содомскій, нѣжь се дїавольске навожденіе: грѣхъ по плоти — плоть сквернить, а писаніе сатанино душу погубляє.“ Воно-жь и мене на вѣки згубило.

Якось разъ сидимо мы собѣ бурсаки та читаємо сї грѣховнї псалмы (я вже и не згадаю, яка то книжка була), сидимо та и читаємо, инші смѣються, другї мовчать та слухають — мене нечистый и наустивъ.

— „Господи! якъ-бы я“ — кажу — „умѣвъ такій вѣршѣ складати, я бы и въ протопоцы не пѣшовъ..“

— „И такъ не пѣдешъ:“ — озвався хтось тихенько за мною.

Зиркъ, — ажъ отець ректоръ стоить середь камеры, коса розплетена, довго — ажъ нижше плѣчь, а самъ бѣлый, якъ крейда. Такъ усѣ и помертвѣли.

„Сатано, сатано... сатано!“

Я вставъ на ноги, а ноги не держать.. усе заходило передъ очима, и мовъ темно въ камерѣ стало.

„Сатано, сатано, сатано!“

Тѣльки я й бачивъ бурсу и вона мене ба-

чила. Мене выгнали.. Господи, якъ то вже плакавъ я передъ ректоромъ, щобъ не губивъ мене, матѣрь мою не вѣсивавъ!.. не помилувавъ. Выгнали, якъ собаку.

Выйшовъ я зъ бурси Куды йти? де дѣтись? А вже бѣльшь до нѣкого, якъ до матери. И пѣшовъ. А було се у Петрѣвку, саме тодѣ, акъ люде траву косять. И менѣ було весело, бо малому: лихо — пѣвъ лиха, а надъ те ще й додому йшовъ: дома не бувъ я одъ того часу, якъ мене у бурсу одвезли Довго озиравсь я на городъ, ажъ поки не покровьсь горою; зъ того часу я й не бачивъ города, та бѣльшь вже и нѣчого не бачивъ, окрѣмъ своєї слободы та дзвѣниці. Ото-жь я и дзвонаромъ ставъ.

Чи скѣльки я тамъ йшовъ. не згадаю, а на шестый чи на семьй день, зъ за горы и наша церква выглянула. Тутъ я заплакавъ, та и самъ незнаю, якими слѣзми. Господи! — йду мимо Староселища, де зъ Позѣхайликомъ рыбу колись ловили, — нема Позѣхайлика мѣжь очеретами, не стримить зъ за кущѣвъ его удлице довге, черноклинове, и хлопцѣвъ немає. А рыба, якъ и тодѣ выиграе на сонцю, а зазуля куе надъ озеромъ...

Серце въ грудяхъ колотиться, якъ не выскоче.

Оттуть я окуня пѣймавъ... И огнище буцѣмъ тѣльки вчора залите: десь недавно рыбу

варили, и муравиння цѣле, куды мы бувало червякѡвъ кидали та кричали:

„Муравя, муравя!
Онъ Татаре идутъ
Вашихъ дѣтей порѣжутъ
И вашѣ подушки заберутъ!...“

А отъ и озеро, таке-жь тихе, якъ тодѣ, коли ще я малымъ бувъ. — Пройшовъ и Староселище.

Ото у насъ хата топиться, и дымъ видно; а то верба зеленѣе у городѣ въ Позѣхайлика, надъ крыницею.. Може вони молодой бутъ полнвають.

Коли дивлюсь, идутъ менѣ на зустрічъ изъ слободы двѣ дѣвчинки высоченькѣ та гарнѣ якъ квѣточки, — порѡвнялись зо мною та й приглядаються, буцѣмъ пѡзнають мене. Ставъ и очамъ не йму вѣры...

— „Галю, Доко! вы мене не пѡзнали?“

— „Василечку! братику!...“

Та такъ и повисли въ мене на шиѣ. Се-жь мой сестры!

— „Василечку! вѡдкѡля ты?“

— „Зъ бурсы“ — кажу.

А самъ обѡймаю ихъ та цѣлую.

— „Хиба-жь вже ты вивчився, братику?“ — пытаються.

— „Нѣ, Доко“ — кажу — „не вивчився. А мати дома?“

„Дома“ — кажуть. — „А мы отсе йшли по козельцѣ, та теперь вже не поѣдемо.“

— „Яка ты, Галю, велика стала, висока! и ты Доко...“

— „И ты, Васю, великій ставъ“ — кажуть. Приходимо додому. Мати стоить середь двора, закрылась рукою вѣдъ сонця и приглядається.

— „Се ты, Василю?“ — каже.

— „Я мамо“.

Перехристилась, а на самѣй лица нема. Я до ней, а у самого руки и ноги трусяться.

— „Здоровъ, сынку“ — каже — „якъ тебе Богъ принѣсь?“

Я заплакавъ.

— „Чи не прогнѣвивъ чимъ Бога, дигятко?“ — мати пытае: „чого плачешь?“

Я мовчу та плачу. Жаль менѣ ей стало и за себе стидно.

— „Годѣ, Василю: хйба яке лихо спѣткалося? Кажы сыну.“

— „Мене“ — кажу — „мамо, выгнали зъ бурсы.“

А самъ плачу, плачу...

„Выгнали? А за що?“

— „Я, мамо книжки читавъ.“

— „Книжки читавъ? такъ хйба за се выганяють?“

— „Выганяють“ — кажу.

— „А якъ не правда?“

— „Далебб, мамо, правда!“

— „Такъ цуръ фй, гаспидскбй буреф, про-
сти Господи! Отъ навфженй! за що дитину вы-
гнали!“

У вечерф прйшовъ Позфхайликъ Поздоров-
кались. Мовъ батька рбдного я его побачивъ.

— „А попомъ скоро будешь?“ пытае.

— „Нф., — кажу — „нфколи не буду.“

— „Овва! Ану-жь, ну, розкажуй, якъ васъ
тамъ вчили, хто вамъ указки робивъ?...

— „Тамъ, дядечку“ — кажу — „безъ ука-
зокъ вчать“.

— „Оттакон! безъ указокъ! такъ плюва-
ти-жь на вашу буреу. отъ що!“

А сестра Галя й каже: „Тамъ, дядечку, й
читать не велять Васыля за те й выгнали, що
вбнъ книжки читавъ.“

— „Е! шкода“ — каже — „Отсе я бачу и
у васъ у буреф таке-жь диво, якъ у насъ у
полку: и охвицеры нфчого не читають. Такй-жь
и поны зъ васъ будуть!“

Зъ того часу я вже нфгде не бувавъ, такъ
у слободф и збостався. Приставили мене, спаси-
ббгъ имъ, до церкви дзвонаремъ — и отъ сорокъ
сфмъ лфтъ дзвоню. Дзвонивъ и по матери, якъ
умерла, двонивъ, якъ и Позфхайликъ вмеръ, и
по сестрахъ дзвонивъ...

А хто по мофй грфшибй душф задзвонить?...

З м ъ с т њ .

1. Данило Мордовцевъ	стр. 3
2. Салдатка	» 5
3. Дзвонарь	»

32.495

288